

Kényszerhelyzetben árnyalatokért

Az áprilisi *Híd* és a körülmények

7.

1951. május derekán Fehér Ferenc címére egy publicisztikai jelle-
gű írás érkezett Tomán Lászlótól Palánkáról, ahova előző évben, mi-
után befejezte a Tanárképző Főiskolát, kinevezték. Ez volt a címe: *Az
új magyar nemzedék sorsa*. Természetesen mindketten tüstént elolvastuk.
Akkor már Tomka főszerkesztő mellett Fehér főmunkatársként jegyez-
te az *Iffúságot*. Fehér egy lelkesedő levelet írt Tománnak; dicsérte rá-
termettségét, elhivatottságát, s értesítette, egyetértünk a cikkben fog-
laltakkal, a főszerkesztő is benne van, hogy közöljük. A levelet én is
aláírtam, nekem is tetszett az írás. Annál inkább, mert miként alább
látni fogjuk, személyesen is, sőt az áprilisi hidasok közül egyedül én
voltam *személyesen* érdekelve abban, hogy amit Tomán kezdeményezett,
megoldódjon. A cikk május 26-án jelent meg. Tomán arról írt benne,
hogy szorongva nézi az érettségizőknek a város kirakataiban díszelgő
tablóit. Miért? Azért, mert a szakiskolákat és az egyetemet végzett ma-
gyar ifjakat évről évre széthelyezik az országban, Maribortól Bitoláig,
Pólától Nišig. Márpedig szükség volna rájuk idehaza is, a magyarlakta
vidékeken. Ezt Tomán két érveléssel támasztotta alá: a termelés fellendítése
és nemzeti kisebbségünk fennmaradása érdekében.

„A magyar ipari munkásság, parasztság magyar mérnököket, magyar
mezőgazdászokat kíván – írta Tomán. – Ez teljesen érthető. Hiszem, hogy
a termelő munka is sokkal eredményesebb lenne, ha – a lehetőségekhez
mérten – magyar szakemberek irányítanának ott, ahol a termelők több-
sége is magyar. Ma nekünk vannak magyar szövetkezeteink. Nagyon sok
vajdasági gyárunkban a munkásság zöme magyar. Egyes helységeinkben,
amelyekben a lakosság legnagyobb része magyar nemzetiségű, a közigaz-
gatás is magyar nyelven folyik – bíróság, hivatalok: magyar tisztviselőkre,

jogászokra van itt szükség. Tehát a legnyomósabb érv, a termelés érdeke amellel szól, hogy a magyar szakembereket oda nevezzék ki, ahol mint magyarok vezethetik a munkát.”

Mai felfogásom szerint ez az utóbbi érv korántsem sebezhetetlen, 1951-ben azonban nem láttam benne kivetnivalót. A termelési érv túlértékelése mellett Tomán már a második bekezdésben fontosnak tartotta tudatni, hogy jó szándékkal beszél, s nem gáncsoskodik. Ezt írta: „Egyáltalán nem felesleges ezt a problémát felvetni, mire ez a cikk megjelenik, talán már sokkal hivatottabb emberek is tárgyalnak róla, de mivel a magyar fiatalok sorsáról van szó, vitára, de leginkább megoldásra van szükség.” Aki vitát kíván, az jóhiszemű ember. Gondolhatta Tomán. Gondoltam én is. Fenntartom ma is. Kész mások szempontjait, ellenérveit meghallgatni, sőt latolgatni. Nem hadat üzen, hanem megoldást keres.

„A másik érv nemzeti kisebbségünk fennmaradása. Hogyha értelmiségünket elhelyezik szűkebb hazájából, idegen ajkú és nemzetiségű környezetbe – világos, hogy az elnemzetietlenedés veszélye fenyegeti.” Igen, így van, de miért ilyen meredeken, kérdezem ma. Hol maradtak az árnyalatok? Nos, jött rá tüstént egy engesztelő, bár kétélű mondat: „Nem hinném, hogy egy szocializmust építő országban a vezető politikusok azt akarják, hogy egy nemzeti kisebbség értelmiség nélkül maradjon.” Majd a lényeg következett: „Ha Macedóniába vagy Isztriába vagy Boszniába küldik képzett embereinket – aligha tudják ezek megőrizni nemzeti jellegüket. Nekünk gondolni kell arra, hogy a most diplomáló fiatal magyarok megmaradjanak magyaroknak. Már itt Vajdaságban is, sok magyar lassan elfelejti anyanyelvét, vagy a kiejtése romlik el teljesen, idegen szavakat kever beszédjébe – megokolatlanul; mindez olyan tényeket bizonyít, amelyek kisebbségi problémáink felvetésének szükségéről beszélnek.” Erre jön egy kemény értékelés: „A felszabadulás óta nagyon kevés szó esett itt minálunk épp nemzeti, kisebbségi ügyeinkről. Mintha elfelejtettük volna, hogy ilyenek is vannak. Pedig látjuk, nagyon is vannak. Ha már megvan anyanyelvünk használatának szabadsága, ez még nem jelenti, hogy itt meg kell állnunk. Iskoláink, sajtónk, könyvkiadásunk van – de ez még nem minden! Nekünk sajátos magyar, kisebbségi problémáink is vannak, társadalmi kérdéseink, amelyekhez még senki sem nyúlt hozzá. Értelmiségi nemzedékeink sorsa jó alkalom arra, hogy megvitassuk ezeket a kérdéseket.”

Tomán az *alkalomhoz* kötötte mondandóját. Többet kívánt kitalálni, mint amennyit a kirakatbeli tablók önmagukban nyújtottak. De ismétlem, aki diskurzust szorgalmaz, az megértésre törekszik. Ma már látom, Tomán a hideg-meleg borogatás módszerét alkalmazta. Nem emlékszem, 1951-ben felfigyeltem-e erre? „Jövőnkéről van itt szó, az utánunk követ-

kezőkről. Mi nem engedhetjük meg, hogy a Jugoszláviában élő magyarok, szerteszóródva az országban, elveszenek a magyarság számára” – írta Tomán. Figyeljünk oda: „nem engedhetjük meg”. Rövid kitérő után, ami a tengerentúli magyarok sorsára vonatkozott, egy engedékeny mondat következett: „A mi anyagi létünket (s hiszem, a nemzetit sem) nem fenyegeti veszély.” Majd ismét bekeményítés: „De igenis fenyegeti a nemtörődömség – a saját magunk nemtörődömsége. Ha valaki Szkoplyében még olvassa is a Magyar Szót, levelezik Vajdaságban élő rokonaival, barátaival, – de a mindennapi életben nem beszél magyarul, magyar könyvek sem jutnak hozzá, az az ember, ha valaki jó magyar is volt, lassan feloldódik és eltűnik a tengerben. Az ilyen embereket kell megmentenünk nekünk, akiket hivatásunk épp a magyarlakta területhez köt. Miért ne maradnának ők is velünk, hisz szükségünk van rájuk?!” Majd ismét egy engesztelő mondat: „Mégis, ezeknek az új nemzedékeknek a sorsa nem aggasztó. Mi számítunk az illetékesek jóakarataira.” A folytatásban újabb bekeményítést kaptunk: „A jóakaraton azonban még nem jelenti a kérdés, s a többi kérdés megoldását is. Kemény összefogásra, mély nemzeti életre van szükségünk.” És ekkor egy kulcsfontosságú mondat következett: „Adjanak magyar iskoláink, színházaink, sajtónk, könyveink magyar nevelést is!”

Azt hiszem, ez volt a cikk fókusza. Arra célzott, nemcsak azok vannak veszélyben, akiket elhelyeznek innen, hanem azok is, akik itthon maradnak. Méghogy „mély nemzeti élet”-re van szükségünk? Meg hogy „magyar nevelés” kell? Mit értsünk az előbbin, mit az utóbbin? Ma már nem csodálkozom, hogy voltak, akik ezen fennakadtak. 1951-ben nem gondoltam, hogy lesznek. Tomán igényeit úgy, ahogyan megfogalmazta, indokoltan találtam. Íme: „Ismerik gyermekeink, az ifjúság, a mi nagyjainkat? Multunkat? Történelmünket? – írta Tomán. – Ha nem – hogy lehetnek ők jó magyarok? Senki se akarja az új magyar nemzedék sorskérdését, a megoldás szükségességét tagadni. Létünk szükségét tagadná vele.” Ugyanis a magyar történelem oktatásának az ügye a magyar tannyelvű iskolákban még a levegőben lógott. Tanítóképzős leányismerőseim közül senki sem tanult külön tantárgyként magyar történelmet. Ma sem látom, hogy Tomán a „magyar nevelés” ürügyén bármiféle indoktrinációt szorgalmazott volna. Vitát sürgetett: „Szeretnénk tudni, mit gondolnak erről – épp azok, akikről szó van: egyetemistáink, pályaválasztás előtt álló fiataljaink, de az illetékesek is. Tisztázni kell a nézeteket s az álláspontokat.” Majd ezekkel a szavakkal zárult a számvetés: „Irodalmunkban megindult a forrás, de kinek írnak majd a jövőben íróink – ez a nemzedékprobléma megoldásától függ. Kisebbségi életünk megannyi kérdése is eléggé nyitott még. Meg kell őket oldanunk – ha meg akarunk maradni.”

Az utóbbi pár mondat azonban az eminens politikai témát nem változtathatta irodalmi témává. Mindannyian tisztában voltunk vele, a politikában nem arra megy a játék, hogy – mint hencegő falusi legények nyáresti, árokparti tereferéje közben – ki tud nagyobbat szellenteni. A hatalmi csúcs kinyilvánította, a nemzeti kérdés egyszer s mindenkorra meg van oldva. Méghozzá úgy, hogy az egész világ ámuldozhat rajta. Ezt dehogy is engedte megkérdőjelezni. A nemzeti kérdés tabutéma volt. Mérget veszek rá, Tomán sem mártíromságra pályázott, amikor az új magyar értelmiségi nemzedék témáját megírta, hanem úgy képzelte, sikerült egy rázós kérdést elfogadható módon szóvá tennie. Tomka Gáborral, Fehér Ferencsel egyetemben én is úgy gondoltam.

Ami engem illet, nem nemzeti meggondolásból, hanem gyarló személyes érdekből kapcsolódtam be a Tomán kezdeményezte vitába. Terítéken szerettem volna tartani a témát, hogy – reményeim szerint – kedvező megoldást nyerhessen. A bőrömről volt szó. Ugyanis a geodéziai szakközépiskolában egy hónapom volt a diplomavizsgáig, következett volna a kinevezésem. Várhatóan valahova a déli országrészbe kerültem volna. Akkor már írói pályáról ábrándoztam, s úgy képzeltem, be kellene iratkoznom magyar szakra a Tanárképző Főiskolán. Erre csak akkor kerülhetett volna sor, ha Újvidéken maradok, s valamely lapnál dolgozhatok. *Magyarságunk egy problémája* címmel tüstént megírtam egy vitacikket. 1951. június 2-án jelent meg az *Ifjúságban*. Megismételtem, hogy igen, új értelmiségünknek nem más köztársaságban, hanem itthon a helye, mert itt vesszük legnagyobb hasznát. Tomán ezt a termelés és a nemzeti fennmaradás okával indokolta, ehhez a magam részéről hozzáadtam kulturális, illetve közéletünk fellendítésének okát. Úgy tetszett, ez nyomósabb, sőt elfogadhatóbb érv értelmiségi fiataljaink itthon tartására. Tévedtem. Ez sem volt elég nyomós.

Azzal kezdtem, noha Tomán cikkének címe kissé tragikusan hangzik, „be kell látnunk, ez egy komoly kérdés, amivel foglalkoznunk kell. Más lapra tartozik az, hogy tehetünk-e valamit, vagy az illetékesek komolyan veszik-e a kérdés megoldásának szükségességét”. Tüstént rá is tértem, miért tartom ezt „komoly kérdés”-nek. „Egy azonban tény: vajdasági magyarságunk nagyon szűkölködik értelmiségben. Tomán megjegyezte: sok magyar középiskolánkban tanulnak fiataljaink, egyetemre is járnak, kifejlődik az új értelmiség – de mi lesz velük azután? Dolgoznak, természetesen, építik szocialista hazánkat, de nekünk nemzeti kisebbségnek, azon túl is szem előtt kell tartanunk valamit: mily fontos szerepet töltené be nemzetiségi életünkben az új magyar értelmiség, ha ide haza lenne.” Igen, az új magyar értelmiségre tettem a nyomatékokat, hallgatólagosan megkülönböztetve azt a régítől.

Ekkor egy kis kitérőt tartottam. Leírtam, hogy tavaly nyáron az iskolámmal Vranjében, Dél-Szerbiában gyakorlati munkán voltam, a városka egyetlen fogorvosa egy fiatal, már nős bácskai magyar volt. Polcán ott láttam a legújabb magyar könyveket, szavaiból pedig kiderült, tájékozott az időszerű magyar kisebbségi ügyekben is. Ma is – 2010-ben – előttem a képe: kerek arcú, harmincas férfi volt, kissé kaszált a jobb lábával. Őt látva az volt a benyomásom, fiataljaink, ha értékelik nemzeti mivoltukat, bárhol éljenek is, megtalálják a módját, hogy ne fenyegetse őket olyannyira a beolvadás veszélye. Azért sem, mert pár éves szolgálat után kérvényezhetik áthelyzésüket a Vajdaságba, s többnyire meg is kapják. Majd visszatértem a lényegre: „Más itt a baj, más a kérdés. Az, hogy mennyit segíthetne új népi értelmiségünk, ha idehaza lenne javarésze. Kulturális, politikai és általában minden színvonalunk emelkedne, ez kétségtelen. Mert olyan emberek vezethetnék magyar munkásainkat, parasztjainkat, akik szemük előtt tartanák szocialista hazánk építésének ügyét (hisz a mi új értelmiségünk), de éreznék a kimondottan magyar problémákat is, mert ez is van, s logikus, hogy ezt könnyebben észreveszi egy magyar, mint egy horvát vagy más nemzetiségű.”

Itt ismét kitérőre fanyalodtam. Elmondtam, iskolámban tavaly csak egy magyar földmérő diplomázott, akit Kosovóba neveztek ki, több szerb, sőt macedón kollégámat viszont a Vajdaságba. Bezzeg fordítva is történhetett volna, mindegyikük nagyobb meglepődésére. Azután szóvá tettem, hogy volt szabadkai gimnazista osztálytársaim közül egyetemi tanulmányaik folytatása érdekében többen katonai ösztöndíjra pályáztak, s azzal orvosira, gépészetire, vegyészetre iratkoztak. Katonai minősítésben szét helyezik majd őket az országban. „De, ugy-e, milyen szép és jó lenne, ha a mi Vajdaságunkban lennének, bekapcsolódnának kulturális és politikai életünkbe? Ők igazán sokat adhatnának nekünk, a népünknek!” Naiv voltam, megmosolyogni való outsider. Még azt is hozzábiggyesztettem, hogy szerb színházi előadáson gyakran látunk tiszteket, magyar előadásokon viszont nem. Majd visszatértem a lényegre: „Így állunk: fiatal értelmiségünk elkallódik országunkban. Hogy ez mit jelent, nézzük csak meg falvaink, vagy akár városaink magyar kulturéletét. Itt-ott szép eredmény, de zömében kevés. Ismerek olyan falut, ahol a magyar értelmiséget egyetlen magyar tanító képviseli. Számíthatunk-e általános, nagy eredményekre?”

Azután személyes problémámmal is előhozakodtam: „Jómagam is az idén végzek, várom a kinevezésem. Dolgozni és élni, az ugyan mindegy, hogy hol. Valami azonban bizonyos: a szerb, horvát vagy bármely nép környezetében közéleti, politikai vagy kulturális tudásom felét sem adhatom, mert nem ismerem népi életük tradícióját, és általában a népet. Szeret-

hetnének, becsülhetnének, de örökkön idegen maradnék számukra, mert idegen a mentalitásom. Így van ez, gondolom, másokkal is. Aki az ellenkezőjét állítja magáról, annak csak azt mondhatom, hogy ő ügyes ember. Semmi más[t].”

Csakugyan idegen lettem volna a délszlávok között? Akkor úgy véltem, hogy igen, ma úgy látom, hogy nem. Hiszen itthon sem csupán magyarok, hanem délszlávok, szlovákok, ruszinok, románok között éltem. Szinte sehoh az országban nem éltek elkülönülten csak ezek, csak azok vagy csak amazok. Mindenütt megszokták, hogy másokkal együtt élnek. Cikemben végül erre a konklúzióra jutottam: „Azt hiszem, egy ember szaktudása ugyanaz Lyublyanától-Szkoplyéig, Szabadkától-Szplitig. Ha ugyanaz az ember a közéletben többet adhat Vajdaságban, akkor itt lenne a helye.”

Már a nyomdában volt a kéziratom, amikor Tomka Gábor, a főszerkesztő „A szerkesztőség” aláírással egy kurta közleményt ragasztott cikkemhez. Még mielőtt elolvastam volna, tudtam, hogy baj van. Úgy éreztem magam, ahogyan Fehér érezhette, amikor az *Ifjúság Szavában* kinyomtatva látta, hogy az áprilisi *Híd*-ban nem a mi ifjúságunk szólal meg, s ehhez elég a benne közölt verseket és az elbeszéléseket elolvasni. Beleértve az ő verseit is. Kérdésemre, hogy ez mi, Tomka olyasmit motyogott, hogy ennél nagyobb balhét is túléltünk már, és utóbb igazunk lett. „Major Nándor hozzászólása még nem zárja be a fenti problémát tárgyaló cikksorozatunkat – így a közlemény –, de állapítsuk meg már most, hogy így, sőt még határozottabban kell a felvetett problémáról beszélni. A jajveszékélő hang, a harangok félreverése soha sem juttat el bennünket a célhoz. Csak csodálkozást válthat ki – ami lehet és a jobbik esetben mindig, megvetés is.”

Le voltam sújtva. Fehér hallgatott. Megértettem. Tomka ne látná, hogy miről van itt szó? Mit tegyek? „Mindezek után nem kell csodálkoznunk azon – így a közlemény –, hogy fiataljaink sorban jelentkeznek hozzászólásaikkal és tárgyilagosan vitatják meg a kérdést.” Ami engem illet, a szerkesztőségben egyetlen hozzászólást sem láttam. Márpedig Tomkának nem volt szokása asztalfiókba rejteni előlünk a postát. „Igazuk van a hozzászólóknak: valamennyiük joga és kötelessége, – józanul végiggondolva ezt a számunkra fontos és időszerű kérdést – hogy megmondjuk véleményünket.”

Ó, igen, megmenteni legalább azt, hogy „számunkra” a kérdés „fontos és időszerű”. Miként hamarosan kiderült, Tomka a jogokat és a kötelességeket illetően tévedett: a vitából később nem lett – nem lehetett – semmi. „A beérkezett hozzászólások közül egy se osztja Tomán Lászlónak a borulásától végtelen bizalmatlanságba fult nézetét. Ez elég beszédes bizonyítéka annak, hogy a Jugoszláviában élő magyar ifjúság már elvetette

és megutálta a siránkozást, hogy semmi értelmét sem találja annak a vitának, amely szándékosan kihívásra ingereli az olvasót.”

Tomka tehát megadta az irányvonalat, és megrendelte az irányvonallal összecsendítő vitacikkeket. „Az érdeklődésre való tekintettel, minden számmunkban készségesen közlünk egy-egy hozzászólást. Ezzel teszünk eleget ifjúságunk kívánságának, hogy lapunkban sajtósági nemzeti problémáiról is olvashasson.” Tomkának továbbra is illúziói voltak: azt képzelte, ha közli, hogy „ifjúságunk” külön nemzetiségi problémáinkról is akar olvasni, akkor a lap majd foglalkozhat velük. A közlemény ezzel a mondattal zárult: „Hisszük, hogy Vajdaság magyar fiataljai, akik soha szebb, soha eszményibb jövőt nem építettek, lapunk hasábjain folytatott eszmecseréjükkel is hozzájárulnak majd a szóbanforgó kérdés megoldásához.” Vagyis: Tomka még mindig azt remélte, hogy a Tomán által felvetett probléma, a nyilvános vitának is köszönhetően, megoldást nyer.

Egy hétre rá, az *Ifjúság* 1951. június 9-i számában, az első oldalon, Borsos István aláírásával a következő cikk jelent meg: *A sovinizista Tomán László kétségbeesett fajveszélyezése alkalmából*. Természetesen Fehérrel együtt még kéziratban olvastuk a cikket. Kellott, hogy egymás közt is, Tománnal is idejében szót váltottunk az írásról, hiszen továbbra is együttműködtünk egymással, de azonkívül, hogy le voltunk sújtva, egyetlen elkülöníthető mozzanat sem ragadt meg az emlékezetemben. Később, évek múltán, ahányszor eszembe jutott Borsos cikke, csodálattal gondoltam arra, mekkora önuralomra volt Tománnak szüksége ahhoz, hogy azokban a napokban ismerősei előtt az utcán, tanártársai és diákjai előtt az iskolában megjelenessen. Borzadály. Borsost a cikk megjelenésekor még csak látásból ismertem, tagja volt a Népi Ifjúság legszűkebb összetételű tartományi vezetőségének. „Megrökönyödve kiáltottam fel – írta –, amikor az Ifjúságban Tomán Lászlónak »Az új magyar nemzedék sorsa«, című cikkét olvastam: Hogyan engedhette meg a szerkesztőség, hogy hasábjain ilyen reakciós és sovinizmussal telt cikk jelenjen meg? A leghatározottabban elítélendő a szerkesztőségnek az az eljárása, hogy az Ifjúság hasábjait a Tomán László-féle sovinizista és reakciós elemeknek engedi át, akik a sajtószabadsággal vissza élve, szószekeként használják azt fel szavuk hallatására.”

Környezetemben többünkben felvillant: ezek Tomka menesztésére készülnek. Tomántól Tomka felé tágitják a kört. Ez arra készítette a tekintélyesebb belső és külső munkatársakat, hogy némán Tomka köré tömörüljenek.

Borsos arról elmélkedett, hogy Tomán szerint az új magyar nemzedék „más világ”-ba kerül, neki ez okoz gondot, márpedig ez a „más világ” a mi szocialista Jugoszláviánk, viszont mi lenne „emez a világ”, ami neki nem

Postarína plácena u gotovu

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1950 április

T A R T A L O M

B Szabó György: Az új nemzedék hangja (201) — Németh István: Helytelen világ (203) — Fehér Ferenc: Bocsássatok meg (208) — Fehér Ferenc: Panaszos dal (209) — Petkovic Kálmán: Gát (211) — Major Nándor: Emlékezés (219) — Juhász Géza: Tolsztoj történetiszemlélete (220) — Borus Erzsébet: Mielőtt megjönn a tél... (227) — Poros Anna: Éj (228) — Sárosi Károly: Kuruckori költészet (231) — Hatala Zoltán: Kútásó (240) — Bóna Júlia: Halászellet a Tiszán (243)

FIGYELŐ

Madarász András: A mai helyes nyelvszemlélet (252) — Gellér Tibor: Hozzászólások ifjúságunk irodalmi szemléletéhez (258) — Tomán László: Debreczeni József verseiből (261) — Drágyi Milenkovics: Érték vagy szemét...? (272) — Bori Imre: Izvor (278) — Ujabb tanubizonyosságok (283) — Visszatérve Jugoszláviából (287) — Begovics Imre: A noviszádi művészi amatőr-fénykép kiállításáról (289) —

KRÓNIKA

Képmellékletek: Hangya András rajzai

XIV. EVFOLYAM 4. SZÁM

ÁRA 15 DINÁR

42 okoz gondot? „Tomán nem beszél »emerről a világról«, de nekünk úgy tetszik, hogy felfogása szerint az csakis Horthy Magyarország, vagy a régi, reakciós Jugoszlávia lehet. Éppen ezért a mi szocialista Jugoszláviánkat nem is tekinti saját hazájának, hanem »ennek az országnak« (»ebben az országban«), mert következetesen így ír a cikkében.” Borsos nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy Tomán mindvégig a „felszabadulás” kifejezést használta, nem „kötődhetett” sem a Horthy-Magyarországhoz,

E számnak munkatársai:

B. Szabó György, a Tanárképző Főiskola tanára, Noviszád
Begovics Imre, műszaki középiskolai tanuló, Noviszád
Bori Imre, tanárképző főiskolai hallgató, Noviszád
Borus Erzsébet, a Magyar Szó munkatársa, Topolya
Bóna Júlia, a Magyar Gimnázium titkára, Noviszád
Fehér Ferenc, tanárképző főiskolai hallgató, Noviszád
Gellér Tibor, a Magyar Tanítóképző tanára, Noviszád
Hatala Zoltán, a Magyar Tanítóképző növendéke, Szubotica
Jámbor Mária, tanárképző főiskolai hallgató, Noviszád
Juhász Géza, a Magyar Tanítóképző tanára, Szubotica
Madarász András, tanárképző főiskolai hallgató, Noviszád
Major Nándor, földmérő középiskolai tanuló, Noviszád
Németh István, műszaki középiskolai tanuló, Máli Igys
Petkovics Kálmán, a »Dolgozók« munkatársa, Noviszád
Poros Anna, a Magyar Tanítóképző növendéke, Noviszád
Sárosi Károly, tanügyi inspektor, Noviszád
Tomán László, tanárképző főiskolai hallgató, Noviszád

sem a királyi Jugoszláviához. A saját világunkhoz kötődött. Ahhoz, amit sajátunknak tekintett. Találgatások alapján akármit ráfogni az emberre, van-e ennél gyalázatosabb módszer?

Borsos legfőképp két dolgot rótt fel Tománnak: azt, hogy állítása szerint a felszabadulás óta nagyon kevés szó esett kisebbségi ügyeinkről, meg azt, hogy „magyar nevelést” követelt fiataljaink számára. „Igen, a felszabadulás után kevesen beszéltek Tomán hangján a nemzeti, magyar ügyekről – írta Borsos –, mert Tomán hangja [a] megvert reakció hangja. Ezt pedig mi, magyarok, felszabadulásunkkal egyidejűleg le is tiportuk. Mi magyarok és vezetőink (az »illetékesek« – ahogyan őket Tomán nevezi) sokat beszéltünk a magyar nemzeti kisebbség problémáiról és nemcsak beszélünk, hanem meg is oldottuk azokat. Itt nem hozok fel adatokat a magyar iskolák számának gyarapodásáról, a földosztásról, a magyar színházakról, a könyvkiadótevékenységről stb., mert azok közismert tények. Itt nem beszélek a termelő parasztszövetkezetekben dolgozó magyarokról, a munkástanácsok magyar elnökeiről, csak azt akarom hangsúlyozni, hogy mi magyarok sohasem feledkeztünk meg nemzeti problémáinkról, hanem foglalkoztunk velük és meg is oldottuk őket, szem előtt tartva Kommunista Pártunk irányvonalát, és evvel nemcsak azt a lehetőséget teremtettük meg, hogy teljes nemzeti életet éljünk, hanem azt is elértük, hogy ezzel egyidejűleg tovább fejlesszük Vajdaság minden nemzetiségének megbontathatlan testvériségét.”

Borsos hasonló hangnemben írt a másik nehezményezett kérdésről is. „Tomán a továbbiakban így kiált fel: »Adjanak magyar iskoláink, színházaink, sajtónk, könyveink magyar nevelést is!« Ha egy külföldi olvasná ezeket a sorokat, aki az utóbbi években nem járt a mi hazánkban, így kiálthatna fel: »Nézd csak! Jugoszláviában elnemzetietlenítik a magyarokat!« Mennyi aljasság, mennyi alávaló büszkeség van ezekben a sorokban. De nézzük csak meg, milyen »magyar nevelésről« van is itt szó?! Mi, akik ebben a Jugoszláviában élünk, tudjuk, hogy Pártunk, közoktatásügyi hatóságaink, közművelődési intézményeink és tömegszervezeteink erőfeszítéssel az új, szocialista ember nevelésére irányulnak. Tehát mi azért harcolunk, hogy ifjúságunk mindenekelőtt szocialista nevelésben részesüljön, amely arra tanít bennünket, hogy büszkék legyünk saját nemzetiségünkre, hogy megismerkedjünk nemzetünk haladószellemű hagyományaival. Ez a szocialista nevelés nem öli ki belőlünk a nemzeti érzést, hanem ellenkezőleg, tovább fejleszti azt. Tomán azonban nem erre a nevelésre gondol. Minden bizonnyal a Horthy-idők »magyar nevelésére«, vagy éppenséggel arra a »magyar nevelésre« gondol, amelyet Rákosi tartományában az orosz hegemónisták akarnak a magyar ifjúságra ráerőszakolni.”

Tomán természetesen semmi okot nem szolgáltatott arra, hogy Borsos ezzel gyanúsíthassa. Még hogy Horthyhoz is, Rákosihoz is azonos alapon kötődött volna?!

De legalább elismerte-e Borsos, hogy az, amit Tomán szóvá tett, valóban gond? A „problémát” meg azt, hogy Tomán „felfedezte”, idézőjelbe tette. Magyarázta, hogy bánya- vagy erdőmérnökök nem dolgozhatnak a Vajdaságban, tanítókkal pedig – adatokkal szemléltette – a magyar iskolák jobban el vannak látva, mint a szerb iskolák. „Káros és meggondolatlan lenne a magyar ifjúságot közigazdaságunknak csak azokra az ágaira mozgósítani – emelte ki Borsos –, amelyek csak Vajdaságban vannak – abból az állítólagos félelemből, hogy az elnemzetietlenítés fenyeget, amelyről Tomán beszél, és amely a valóságban nem is áll fenn.” Hiába is bizonygatta volna bárki neki, hogy az ifjúságot felesleges „mozgósítani”, megtalálja az a saját fejtől is a helyét, erre nem forgott az esze.

De legalább belátta-e, hogy vannak kisebbségi problémák? Igen. Érdemes ezt is idéznem: „Magyar kisebbségi problémák valóban vannak. Ezek azonban nem az említettek, amelyeket Tomán akar megvitatni. Az a probléma áll fenn, hogy hogyan ismertetjük meg a magyar tömegeket nemzeti történelmünk haladószellemű eseményeivel. Továbbá fenn áll az a probléma, hogyan juttatjuk el a magyar tömegekhez a könyvet, hogyan vonjuk a magyar tömegeket közelebb a színházhoz. Ezekről a problémákról, ezeknek a megoldásáról kell vitatkoznunk nekünk, kultúr- és közéleti

munkásoknak. Megoldásukban valamennyiünknek részt kell vennünk, elsősorban pedig a pedagógusoknak, amelyek közé, sajnos, Tomán László is tartozik.” Tehát érdembeli nemzetiségi problémánk egy sincs – így értelmeztem én Borsost –, azok már meg vannak oldva, csupán kivitelezési, technikai problémák vannak, azokon tessék rágódni. Amelyek – ezek a kivitelezési problémák – mellesleg világszerte régóta nem okoznak gondot. Hiszen közismert, hogyan kell oktatni akár gyermekeket, akár felnőtteket, hogyan könyvet terjeszteni, hogyan színháznak közönséget szervezni.

Borsos hamisítatlan kiátkozással fejezte be irományát: „Tomán és a hasonszórúek hangja közvetlen támadást jelent az egység ellen és sovíniszta uszításra ad jelt. Sajnálatos körülmény, hogy Tomán pedagógus. Kérdezzük: mire tanítja ifjúságunkat ezzel a nézetével? Tománnak nincs helye pedagógusaink között, akik önfeláldozóan küzdenek ifjúságunk szocialista neveléséért, népeink testvériségének erősítéséért.”

Szerencsére a tartományi közoktatásügyi titkárság – értsd: minisztérium – nem Borsos felszólítása értelmében, hanem saját megítélése szerint cselekedett. Nem távolította el Tománt a palánkai iskolából. Őszre ő is bevonult katonának, egy év múlva pedig, midőn leszerelt, Verbászon nevezték ki magyartanárnak.

Borsos cikkével korántsem fejeződött be az ügy. Olajos Mihály a *Magyar Szó* 1951. június 18-ai és 19-ei számában – két folytatásban – *Negyedszer is „Az új magyar nemzedék sorsá”-ról* címmel egy felejthetetlen förmedvényt közölt. Bevezetőben elmondta, Tomán riasztásképpen megkongatta a vészharangot, de cikkét amolyan toborzónak szánta. Azt, hogy mire toborzott, nemcsak a leírt szöveg alapján, hanem a „kimondott és ki nem mondott következtetésekből” meg abból akarta kideríteni, ami „a sorok között húzódik meg”. Ez baljós bejelentés volt. Ilyen közelítéssel bármit belemagyarázhatott a szövegbe. Bármivel megrágalmazhatta Tománt. Látni fogjuk: meg is tette. A bevezető után tömören összefoglalta a Tomán-írás tartalmát. Azután feltett feltucatnyi kérdést: „Igaz-e, hogy veszélyben forog a jugoszláviai magyarság nemzeti fennmaradása? Áll-e az, hogy népünk újabb nemzedékei értelmiség nélkül maradnak? Igaz-e, hogy szakképesítést nyert tanultjaink elnemzetietlenednek, mert széthelyezik őket országunkban, távol azoktól a vidékektől, amelyeken magyarságunk él? Valóban nem kapnak magyar nevelést nálunk a magyar gyermekek és ifjak? Tényleg az elmagyartalanodás felé haladnak-e népünk ifjabb korosztályai és ezáltal az egész jugoszláviai magyar nemzeti kisebbség? Csakugyan Csák Máté földje lenne a mi országunk, amelyben ebek harmincadján maradnak a mi sajátos kisebbségi kérdéseink?”

Olajos kijelentette, Tomán a fentiekre annak alapján, hogy az egyetemet és a szakközépiskolát végzett magyar fiatalokat „idegen ajkú és nemzetű” környezetbe helyezik, igenlő választ adott. Felvilágosította olvasóit: Tomán nyilván azokra a fiatalokra gondolt, „akiket a Szerb Népköztársaság miniszterelnöksége, vagy a Vajdaság Autonóm Tartomány főbizottsága a szakkáderek beosztási terve alapján nevez ki különböző helyekre. E tervszerű beosztás alá tartoznak mindazok, akik egyetemi diplomát nyertek (tanárok, orvosok, állatorvosok, gyógyszerészek, mérnökök stb.), a tanítók, óvodák és napköziotthonok nevelőnői és végül azok, akik középfokú szakiskolát végeztek”.

Ezt követően Olajos számadatokat közölt azokról a magyar fiatalokról, akiket „a szakkáderek beosztási terve” alapján neveztek ki. Erre a konklúzióra jutott: „A köztársasági kormány miniszterelnöksége és a vajdasági főbizottság tehát a folszabadulás óta legjobb esetben is 943 közép, vagy főiskolai képzettséget nyert magyar beosztása felett rendelkezett.” Ebből kivonta azt a 635 „oktatómunkást”, aki a magyar tanítóképzőkben és a tanárképzőben diplomált, mert azok mind a Vajdaságba vagy Horvátországba, de magyar köznyezetbe kerültek. Maradt még 283 „tanult ifjú”. Állítása szerint annak mintegy fele ugyancsak a Vajdaságba került. Például a szabadkai mezőgazdasági technikumban végzett 25 magyar közül mind a Vajdaságban kapott beosztást. De ez a helyzet több elektrotechnikussal, vegyésztechnikussal is. Olajos lelkendezve írta: „Ime megdönthetetlenül bizonyítják az adatok, hogy magyar értelmiségünk fiatal nemzedékeiből mindössze legfeljebb 130–140 diplomáltat helyeztek [el] a Vajdaságon és Baranyán kívüli országrészekben. Ez a terv szerint beosztottaknak csak 15%-a. A nagy többség, a 85% pedig azokban a városokban, üzemekben, falvakban, szövetkezetekben működik, ahol magyarságunk él és dolgozik. Igaz-e hát, hogy új értelmiségünket széthelyezik szerte Jugoszláviában? Nem, nem igaz!”

Olajos azt állította, Tomán nyilvánvalóan az olvasó félrevezetésére törekedett, „fakadjon az tudatos szándékból, vagy ösztönszerű ellenállásból a dolgozó néptömegek elemi erejű haladó törekvéseikkel szemben”. Félrevezető szándékot látott abban, hogy Tomán a más köztársaságba helyezett értelmiségiek ügyét „az egész jugoszláviai magyar nemzeti kisebbségnek sorskérdésévé fűjja föl”, elhallgatva, hogy az értelmiség túlnyomó része itthon dolgozik. „Amint láttuk, egész népünk megmaradását, »anyagi és nemzeti létünk fennmaradását«, agyafúrt csellel arra építette föl [mármint Tomán – M. N.], hogy elkerül-e Vajdaságból csak egy mérnök is. Fennmaradásunk előfeltételévé azt tette meg, hogy kivétel nélkül minden mérnökünk, stb. itt maradjon.”

Olajos ebben is az olvasó félrevezetésének a szándékát vélte felfedezni: 46 „No, hogy tudományellenes Tománnak az a léprecsaló beállítása is, amely

szerint népünk nemzeti jellegének fennmaradása csak az értelmiségen múlik és főleg azon, hogy a »Pobeda« magyar munkása olyan rajz alapján munkálja-e meg az aratógép alkatrészét, amelyet magyar mérnök rajzol a gyár szerkesztési irodájában. Tomán teljesen figyelmen kívül hagyja elsősorban is a dolgozó parasztság nagy tömegeinek nemzeti hagyományokat, folklor-elemeket őrző szerepét, mint ahogy egyéb kérdésekben sem látja, vagy nem akarja tudomásul venni a tömegek szerepét.”

Olajos természetesen azt hangoztatta, a magyarság számára legfontosabb, hogy a munkástanácsok magyar tagjai minél tevékenyebben részt vegyenek az üzemek és az állami birtokok igazgatásában, a népbizottságok magyar tagjai a hatósági szervek irányításában, a magyar polgárok a népfront és más tömegszervezetek munkájában. Mindez meghozza egyszerűs mind a bürokratizmus felszámolását is. „Ettől, és mindenekelőtt ettől függ, milyen mértékben valósul meg a magyarság egyenrangúsága” – bizonygott Olajos. Mit olvasott tehát Tomán fejére? „A bürokratizmus fölszámolása, éppen ez az, ami Tomán szalon piperkőc kispolgári fölfogásának nincs inyére, ezzel helyezi szembe »magyar« jelmezbe bujtatott jelszavát, ezt a folyamatot igyekszik fékezni – mert lebecsüli, lenézi a dolgozó parasztok és munkások nagy tömegeit és képtelennek nyilvánítja őket arra, hogy irányítsák a termelést és az egész társadalmi életet. Azt hirdeti, hogy a magyar dolgozók gyámok hiányában, fejnélkül maradnak és magyar gyámokat követel föléljük.”

Jól figyeljenek oda a most következő mondatra: „Semmi érv sem található Tomán cikkében az ellen a feltevés ellen, hogy amikor magyar tisztviselőket, magyar jogászokat követel – akik pedig ott vannak a közigazgatási gépezetben – tulajdonképpen a népet szipolyozó magyar ügyvédekre, a magyar urakra, a magyar tőkésekre és nagybirtokosokra és azok bürokráciájára gondolt – akik tényleg nincsenek a közigazgatásban, örökre megfosztották őket népeink a hatalomtól.”

Azzal vádolni Tománt, hogy nem épített be előre cikkébe ellenérveket Olajos minden képzeletet felülmúló **feltevései** ellen, s ennek ürügyén kígyót-békát kiáltani Tománra, ez a közbeszéd leggyalázatosabb megcsúfolása volt. Ezzel túlment minden határon. Íme, miként folytatta a fentebb idézett szöveget: „Igaz, kialakult egy újabb magyar bürokrácia is, a tisztviselői mindenhatóságnak egy újabb rendszere – a Rákosié, a kominformos, a moszkvai diktátorok magyarországi kirendeltsége, az a gépezet, amelynek segítségével a nagyorosz imperialisták kirabolják Magyarországot. Ennek a számára se lenne rossz szálláscsináló Tomán imént idézett jelszava – de írásának más jelszavai sem.” A szövegben azonban hiába is keresné az olvasó Tomán állítólagos „jelszavait”. Nem voltak jelszavai.

Azt, hogy gyermekeink nem kapnak magyar nevelést, Olajos ilyenképpen cáfolta: „Mintha nem magyar irodalmat tanítana ő [Tomán – M. N.] maga is. Az is tudott dolog, hogy a magyar történelem nagyobb eseményeiről is tanulnak iskolásaink a világtörténelem és a nemzeti történelem [értsd: a délszláv népek történelme – M. N.] kapcsán, de régebbi idő óta folyamatban a munka arra vonatkozóan is, hogy a magyar történelem tanítását kibővítsék a tantervekben.” Vagyis még mindig nem gondoltak arra, hogy a magyar történelmet külön tantárgyként *bevezessék* a magyar tannyelvű iskolákban, hanem csak arra, hogy oktatását az adott keretekben „kibővítsék”. „Azzal a beállítással, hogy könyveink, színházaink nem adnak magyar nevelést is, [Tomán] a magyar irodalom legnagyobb alkotásait dobálja ki irodalmunk kincsházából – írta Olajos. – Vajon Arany János »Toldi«-jának, lírai verseinek, Móricz Zsigmond »Rózsa Sándor«-ának, Tömörkény elbeszéléseinek, Bródy Sándor »Tanítónő«-jének, a »János vitéz«-nek, stb. stb. semmi köze a magyarsághoz? És ha Tomán mind e nálunk közkezenforgó műveket nem tartja magyar nevelést nyújtó könyveknek és színpadi műveknek, akkor bizonyára olyan műveket követel, amelyeket valóban nem adunk ki – nevezetesen: Sipulusz, vitéz Somogyvári Gyula és a »szegedi gondolat« többi kürtölőjének vagy Illés Béla és a többi átkozódó tájékoztatóirodásnak újabb kaptafa-termékeit. De ha ezek hiányzanak Tománnak, a legkevésbé sem hiányzanak a jugoszláviai magyar dolgozóknak, akik az 1941–1944-es esztendőben nyakig voltak a »vitézekkel« és a többi ejtőernyőssel, már rég megutálták a budapesti rádió büzlő szájából jövő förtelmes hazugságokat és undorító Sztálin imádatot, és nem kérnek az orosz megszállókból.” A mai olvasó már nem tudja: Bácskában a Horthy-féle „országgyarapítás” alatt a Magyarországról Bácskába kinevezett hivatalnoki karról terjedt el „az ejtőernyősök” elnevezés.

Mire toboroz tehát Olajos szerint Tomán cikke? „És máris előttünk, amit a cikk sugalmaz: »ez az ország« – a szocialista Új Jugoszlávia – a jugoszláviai magyaroknak épp olyan elnemzetietlenítő mostohája, mint a névvegyelemzéses régi Jugoszlávia volt – írta Olajos. – Nem jobb itt a helyzet, mint a tőkés országokban élő kivándorolt magyaroknak. Tegye is ugyanazt a jugoszláviai magyarság, amit a régi Jugoszláviával szemben tett – ne hazájának vallja, de gyűlölje ezt az országot, annak nem magyar »idegen« népét, fordítson hátat Népfrontnak, néphatóságnak, Pártunknak, állami és pártvezetőségünknek. Forduljon arccal Budapest felé, várja »a magyarokat«, melengesse magában a revizionizmus szentistváni gondolatát. Ez az, amit Tomán lopva az olvasóba akar beoltani, de nyíltan megfogalmazni nem mert – félt az »Ifjúság« olvasótáborának megvető dühétől.”

Olajos beleadott apait-anyait a gyalázkodásba, semmire sem volt tekintettel. „És csodák-csodája – írta –, az a Tomán, aki írásaiban annyit nyilatkozott a jelszóirodalom ellen, akit oly szörnyű irtózat fog el, ha forradalmi jelszóval találkozik, egyszerre politikai jelszavakat kezdett írni, de ellenforradalmi sovinizta, népellenes és végső fokon magyarellenes jelszavakat, ha azok egyike így hangzik is: »Kemény összefogásra, mély nemzeti életre van szükségünk« – azaz – mi magyarok zárkózzunk magunkba, szigeteljük el magunkat ettől a Tomán által idézőjelek közé tett »más világtól« és fogjunk össze azért »az egészen más világért«, amelyet Tomán nem tett idézőjelek közé. – Mintha a régi Jugoszlávia utolsó esztendejében Nagy Ivánt, Deák Leót, vagy Vámos Jánost hallanánk a »magyar egység« mézesmadzagáról papolni, vagy a megszállás első éveiben a zentai főtérré verbuvált gyűlevész csoport horthysta jelszavazása tépné fülünket – de eszünkbe jutnak a különböző fajoskodó »jómagyar-rosszmagyar« elméletek is és Németh László »mélymagyarság« elmélete. Kicsit úgy is érezzük magunkat, mintha a »Reggeli Újság« megszállás alatti számában tallóznánk. Alattomban még ezt is mondja a fiatal Tomán: nem a Szovjetunióban szórnak szét egész nemzeteket és nemzeti kisebbségeket, nem a moszkvai hódítók budapesti szolgálói hurcolják el a jugoszláv kisebbségű embereket – a szétszórás, az elnemzetietlenítés itt történik Jugoszláviában. Így írt Tomán László szentistvánieszmés, revizionista szellemű cikket, amely csak Sztálin világhódító imperializmusának a budapesti lakája, Rákosi jugoszlávellenes sovinizta uszításának tehet jószolgálatot.” A mai olvasónak tudnia kell: Olajos arra emlékeztetett, hogy Magyarországon a határ menti falvakból épp akkortájt „biztonsági okokból” kilakoltatták a délszláv lakosságot. Azonkívül: Olajos alattomos célzással, Tománra nézve tehertételként említette a megszállás alatti *Reggeli Újság*ot, amelyet Tomán Sándor, Tomán László édesapja szerkesztett.

Végül Olajos tetemre hívta az esemény többi szereplőjét is. „A fentiek után fél mondattal se kellene utalni Major Nándor írásának esetlenségére. Borsos István lényegében helyes szempontokat és álláspontot szögez le, de adatokat, mélyebb elemzést és érvelést mellőző írása nem biztos, hogy meggyőző erővel hatott minden olvasóra. A nagy nyilvánosság súlyos ítéletét megérdemli az a szerkesztőség is, különösen az »Ifjúság« főszerkesztője, aki annyira ferdén fogta föl a sajtószabadság alapelveit és annyira nincs tisztában saját felelősségével, hogy ezt, a sajtószabadság alapjait, független demokráciánk alapjait romboló káros cikket leközzölje.” Ilyen bírálattal várható volt, hogy Tomkát hamarosan elmozdítják állásából.

Sinkó Ervin a fiatal magyar írókkal történt első találkozása alkalmával arról a pamfletről, amelyet Gál László írt az áprilisi *Hídról*, benne pedig

Tomán Lászlónak a Debreczeni-verskötetről szóló kritikájáról, így nyilatkozott: „Ez a cikk a kritikának azt az orosz módját alkalmazza, amit nálunk semmiképpen sem szabad meghonosítani. Ez az a módszer, amely kritika helyett egyszerűen ellenforradalmi műnek nyilvánítja azt a művet, mellyel nem ért egyet.” Ezt az intelmet olyan fontosnak tartotta, hogy pár sorral arrébb megismételte: „Ezt a bürokratikus szovjet mentalitást, mely mindjárt rásüti a másokra Káin bélyegét – minálunk meghonosítani nem szabad.” Olajos Mihály nemcsak meghonosította, hanem mesterei szintre emelte. Ez ellen azonban nyilvánosan akkor már Sinkó sem, B. Szabó sem, Herceg sem, más sem tiltakozott. Nem is tiltakozhatott volna, mert egyetlen lap sem közölte volna. Ha közölte volna, az ellenszegülő is, a főszerkesztő is mártírrá magasztosult volna. A mártírkodásban viszont akkortájt senki sem látott fantáziát. Semmit sem hozott a konyhára, s ellehetetlenítéssel járt. A Rehák szerkesztette *Magyar Szó* még Tomán válaszána közvételét is elutasította. Miként Révai cikkének közlésével Budapesten megvonták a megvádolt Lukács Györgytől az utolsó szó jogát, hasonlóképpen, Újvidéken kicsiben, Olajos Mihály cikkének közvételé után Tomán Lászlótól is megtagadták az utolsó szó jogát.

Míthogy nyilvánosan egyetlen ellenvetés sem hangzott el Olajos förmedvényére, a közvélemény előtt olybá tűnhetett, hogy Tománnak nincsenek támogatói. Holott környezetemben senkivel sem találkoztam, aki cikkét – ha voltak is észrevételei – helytelenítette volna. De emlékezem szerint esetéről kivel-kivel csupán négyszemközt s kurtán ejthettem egy-két szót. Mégis, adódtak a nyilvánosság előtt is megnyilatkozások, amelyeket akkor Tomán közvetett támogatásaként fogtam fel. Például a Vajdasági Magyar Kultúrtaács bejelentette, hogy még a nyár folyamán megszervezi Jugoszlávia magyar egyetemistáinak és főiskolásainak első találkozóját avégett, hogy meghányják-vessék kulturális életük gondját-baját, meg azt, miként kapcsolódhatnak be „cselekvőleg” – a szünidő alatt? – a vajdasági magyarság szellemi életébe. Ejha, egy hivatalos intézmény szerint mégis akadtak érdembeli, nyitott magyar kisebbségi ügyeink? Ebből az alkalomból Bori Imre *Egy találkozó elé* címmel 1951. július 28-án – tehát Olajos pamfletjének megjelenése után – cikket közölt az *Ifjúságban*. Azzal kezdte, hogy nagyon *időszerű* egy ilyen találkozót tartani. „Nagyon helyesen tette tehát a Magyar kultúrtaács, hogy kezdeményezte ezt a találkozót. Mert miről is van szó? Egyetemistáink és főiskolásaink magukra vannak hagyatva Beográ, Zágráb, Szarajevó és Újvidék házrengetegében, diáklakásain, internátusaiban. Tanulmányi eredményükkel, elhelyezésükkel, élélmezésükkel az egyetem Ifjúsági Szövetsége foglalkozik. De ki foglalkozik kulturéletükkel? Senki!”

Bori tüstént instruálta a küszöbönálló összejövetel résztvevőit, milyen igényekkel lépjenek fel: „Én így terjesztem majd a találkozón résztvevők elé a kérdést: az értelmiség és a vajdasági magyar kulturélet minél szorosabb kapcsolatainak megteremtése, hogy bárhol is vannak, bármelyik népköztársaság területén is, érezzék Jugoszlávia magyarságának a problémáit a magukénak is és azt is, hogy ez a félmillió magyar az ő szellemi és erkölcsi létüknek az alapja is.” Bori ugyanazon a hullámhosszon beszélt, mint Tomán. Röviden felvázolta, mi a helyzet az újvidéki Tanárképző Főiskolán: a szabadkai Népszínház magyar együttesének újvidéki vendégszereplésén, mely alkalommal csak öt széksor telt meg, összesen négy főiskolás lézengett; az irodalmi önképzőkör az év folyamán egyetlen ülést sem tartott; a téli néprajzi gyűjtésen egyetlen magyar szakos sem vett részt... „Közéletet senki sem él – írta Bori. – Folytathatnánk tovább is! És a kép még siralmasabb lenne. Mindegyik kis helyzetkép egy-egy problémát, vagy ugyanannak a problémának többoldalú megvilágítását jelenti. Beszéljünk róla majd a találkozón!”

Tomán azokban a napokban két kéziratot hozott, az *Ifjúság* pedig az Olajos-féle kiátkozás után, 1951. augusztus 4-én mindkettőt közölte. Az *Egy elkésett interjú* című (T. L.), a *Fiatalok almanachja* című pedig t. aláírással jelent meg. Arra már nem emlékszem, így hozta-e be őket Tomán, vagy a szerkesztőség kezdeményezésére került a cikk alá aláírás helyett iniciálé. A cikkek stílusa és okfejtése alapján mindenki tudhatta, hogy ezek Tomán írásai. Az övéhez hasonló kritikát senki sem írt. Az utóbbi ma is élvezetes olvasmány. Tomán közölte benne, hogy a Matica srpska *Fiatalok almanachja* címmel vajdasági fiatal szerb, magyar, szlovák, román, ruszin írók műveit tette közzé. „Sajnos csak két fiatal magyar író nevével találkozunk (Németh és Holiga), egyetlen lírikusunkat sem mutatják be, bár Fehér vagy Borús versei feltétlenül érdekesebbek, mint sok, az almanachban megjelent költemény” – állapította meg Tomán. Itt is felfigyelhetünk Tomán szókimondására, magabiztos, de körültekintő értékelésére, esetenként iróniájára is: „A leggyöngébb prózai írás talán Sz. Pecinyacskié. Az ő elbeszélése elrettentő példája a minden művészeti igény nélkül készülő írásoknak. Lélek nélkül, patetikába fulladt, egyenruhákat mozgató művészet. Hat évvel ezelőtt talán megfelelt volna haditudósításnak. Ezzel szemben D. Boskovics regényrészlete elmélyülésről, átélésről tesz tanúságot. Egész embereket rajzol, sorai élményből erednek és élménnyé változnak. Stílusa eléggé tömör és plasztikus. Emberei gondolkodnak és éreznek. Boskovics mellett csak Németh Istvánnak sikerült ezt megvalósítania az almanach elbeszélői közül. Igaz, Németh Istvánnak ismerünk jobb írását is, mint a Gyilkosok, bár ez is kiemelkedik az almanach többi elbeszélése közül.”

Megjegyzem: akkor sem tudtam, ma sem tudom, ki volt Holiga, a másik fiatal magyar prózaíró. Sohasem találkoztam a nevével.

Ide kívánczok egy bekezdés a költőkre vonatkozó részből is: „A költők közül csak a különben is ismert Anticsot emelném ki. Őszinte és szép versei sokszor elfeledtetik velünk, hogy néha nem eredeti a témája, nyelve formája. Vannak megragadó sorai, az olvasó gyakran becsukja a szemét, hogy csöndben élje át Antics fájdalmait és szépségeit. Bacsics egyik versében a dallamosság, jó technika lep meg bennünket, a másokban teljesen szétrombolja ezt az illúziót. Kiábrándító nála ez a kettősség. Florika Stefán verseiben az intim hangulat a legértékesebb, gyengéd versek ezek, de aszszonyi vágyainak költői kifejezésével már nagyon gyakran találkoztunk. És miért ír egy román leány szerb verseket? S ha ír, miért ezeket mutatja be a *Fiatalok Almanachja*? Talán az anyanyelvén írt versek még ezeknél is gyengébbek?”

Június végén diplomáztam, s azután jött a meglepetés. Nem kaptam kinevezést. Osztálytársaim közül csak azokat nevezték ki, akik munkáért folyamodtak. Én nem folyamodtam. Nyugtalankodtam, hogy majd vissza kell fizetnem az ösztöndíjat, s ugyan miből fizethetném? Nem kérték tőlem. Csak két hónap múlva – a zombori írói találkozó előestéjén – tudtam meg e fordulat okát. Augusztus 30-ától kezdve a *Magyar Szó* öt hosszú folytatásban közölte Boris Kidrič gazdasági miniszter cikkét, melyből arról értesültünk, hamarosan a parlament elé kerülnek azok a gazdasági törvénytervezetek, amelyek elfogadása után az ország áttér egy új pénzügyi és tervrendszerre. A jövőben a központi tervhivatal minden vállalatnak csupán a kapacitás kihasználásának a nagyságára, az alkalmazható munkaerő létszámára, az alkalmazottak „rögzített” fizetésének a nagyságára ró ki kötelezettséget, a munkástanácsok pedig, minthogy a vállalatok a jövőben önállóan értékesítik a terméküket a piacon, szabadon döntenek arról, milyen árut, milyen minőségben, mekkora mennyiségben, mennyi alkalmazottal termelnek, tehát ki kell dolgozniuk saját pénzügyi tervüket, számolva azzal, mennyi adót és milyen járulékokat tartoznak fizetni az államnak, milyen pénzügyi alapokat kötelesek jövedelmükből vállalatukban létesíteni, s ki kell dolgozniuk az alkalmazottak „változó fizetésére” vonatkozó szabályzatot. „A változó fizetés olyan fizetés – írta Kidrič –, amellyel a munkások és alkalmazottak részesednek a vállalat tiszta jövedelméből és ami az üzem termelésének eredményességétől függ.” A miniszter kiemelte: minden dolgozót érdekeltté kell tenni arra, hogy vállalata mint egész sikeresen gazdálkodjon.

Megértettem, hogy „a szakemberek beosztási tervé”-t felszámolták. Ez amolyan deus ex machinaként oldotta meg problémámat. Megnyugtató-

nak találtam: az országnak van kapacitása ahhoz, hogy jó irányban változzon. A katonaságban ért utol bennünket a hír, hogy helyenként átmenetileg munkanélküliség ütötte fel a fejét, másutt meg munkaerő-vándorlással számolnak. Felértem ésszel: az emberek mennek a nagyobb kereset után. Közöttük magyarok is lesznek. Akár más köztársaságba is. De saját, egyéni elhatározásukból.

Derengeni kezdett a fejemben: bár a korábbiakhoz képest sok mindent szóvá lehet már tenni, nálunk a nagypolitikába kívülről belekotyogni nem érdemes. Visszaütnék. Sok víz folyt le a Dunán, mire megértettem: aki nyomós politikai ügyeket kíván befolyásolni, annak be kell jutnia azokba az intézményekbe, amelyekben a döntések születnek. Kifürkészve az intézmény „változóképségének” irányát és folyton mozgó határait, fogadókészséget kell teremtenie leendő kezdeményezése számára. Éreznie kell, mikor érettek a körülmények a kirukkoláshoz, s mikor kell tapintatosan meghátrálnia. Évek múltán kapsoltam össze ezt a képzetet a reálpolitika fogalmával. Ez csengett a fülemben: most nem arról van szó, hogy ki tud szebbet és jobbat elképzelni, vagy hogy máshol szabadabban járhatna a szánk, mint itthon, hanem arról, hogy: Hic Rhodus, hic salta! Ha tetszik, ha nem.

Természetesen tudtam: azok a nemzetiségi problémáink, amelyeket Tomán szóvá tett, függőben maradtak. Beletörődünk. Egyelőre. Ma is emlékszem: annak reményében tettük, hogy egyikről-másikról utóbb egyezkedünk még és kiegyezünk majd azokkal, akikkel huzamosan együtt kell élnünk. Miként nekik is mivelünk. Nem vittük kenyértörésre a dolgot. Megalkuvás volt ez részünkről? Igen. Úgy emlékszem, mintha már akkor felsejlett volna bennem: korábbi igényeinket újabbak váltják majd fel, s addig lesznek újabbnál újabb igényeink és érdekeink, amíg erőteljes és fejlődőképes nemzetiség leszünk.